

INDHOLD

Forord	5
Sammenfatning	7
Indledning	9
Resultater	11
Introduktion	11
Tema 1: Uddannet personale	12
Tema 2: Indsatser	16
Tema 3: Rammebetingelser	21
Tema 4: Fysiske rammer.....	23
Tema 5: Netværk	25
Konklusion og anbefalinger.....	28

Forord

Denne rapport redegør for en spørgeskemaundersøgelse om daginstitutioners aktuelle arbejde med problemstillinger vedrørende børn præget af en negativ social arv. I Serviceloven anvendes udtrykket 'truede børn' som betegnelse for udsatte børn præget af en eller flere risikofaktorer i barndommen, som tilskrives opvæksten under socialt belastende vilkår. Det er den betegnelse, der ligger til grund for undersøgelsen, og som defineres ved det vanskeligt håndterbare begreb 'social arv'. Denne rapport vil lægge vægt på at belyse problematikken ud fra det pædagogiske personales opfattelser af den opgave at være et forebyggende tilbud over for socialt udsatte børn.

Rapporten er opdelt i fem temaer: 1) uddannet personale, 2) indsatser, 3) rammebetingelser, herunder forholdet mellem opgave, opgaveløsning og kompetenceudvikling, 4) fysiske rammer samt 5) netværk, herunder hvordan det tværfaglige samarbejde og samarbejdet med forvaltning og andre parter opleves og vurderes.

Det er mit håb, at rapporten kan være med til at styrke kommunikation mellem praktikere, der står med problematikker vedrørende valg af opgaveløsning ude i daginstitutionernes hverdag, andre parter, fx PPR, forvaltninger samt politikere. Tilsammen aktører med ansvar for, at indsatser kan blive bedst mulige – til gavn for børnene.

Rapporten suppleres af andre rapporteringer fra forskningsprojektet 'Daginstitutioner og social arv' (Jensen et al, 2003, Jensen, 2004), som er knyttet til Forskningsprogrammet om Social Arv koordineret af forskningsleder Niels Ploug, Socialforskningsinstituttet, finansieret af Socialministeriet, Undervisningsministeriet samt Indenrigs- og Sundhedsministeriet og gennemført i perioden 2001-2004. Spørgeskemaundersøgelsen, der redegøres for her, er gennemført af forfatteren i perioden december 2003 til februar 2004 i samarbejde med chefkonsulent Jesper Lund, UNI-C, og er finansieret af BUPL. Tak til studentermedhjælp Maria Bislev for deltagelse i analyse af åbne spørgsmål.

For en mere dybdegående indkredsning henvises til den samlede afrapportering samt til uddybende tabel- og bilagsmateriale mv., som kan rekvireres hos forfatteren og hentes fra hjemmesiden om Forskningsprogrammet om Social arv, www.sfi.dk

Bente Jensen
Danmarks Pædagogiske Universitet
November 2004

Sammenfatning

Rapporten 'Daginstitutioner og social arv – udvalgte resultater fra en spørgeskemaundersøgelse' er blevet til på basis af et spørgeskema udsendt til et repræsentativt udvalg af danske daginstitutioner for børn (0-6-års-alderen). Ca. 1000 institutioner deltager i undersøgelsen, og tilsammen bidrager 2722 informanter fra de tre medarbejdergrupper: Ledere, pædagoger og pædagogmedhjælpere.

Formålet med undersøgelsen er at belyse medarbejdergruppernes opfattelser og vurderinger af opgave, opgaveløsning samt muligheder og barrierer i forhold til Servicelovens krav (Socialministeriet, 2004) om at være et forebyggende tilbud i forbindelse med udsatte børn. Det at være socialt truet defineres som en mulig konsekvens af en opvækst under socialt belastende vilkår: Det kan dreje sig om langvarig arbejdsløshed, fattigdom, misbrugsfamilier, hårdt belastede lokalmiljøer, langvarige sygdomme og/eller psykiske lidelser i familien, vanskelige skilsmisser eller problematiske familie- og/eller boligforhold.

Spørgeskemaet er bygget op af baggrundsspørgsmål samt undersøgelsesspørgsmål om bl.a. organisationsformer, pædagogiske mål og principper, indsatsformer, barrierer og muligheder i forhold til at gennemføre en optimal indsats. Spørgeskemaet består af lukkede svarkategorier suppleret med åbne spørgsmål med henblik på nuancering og validering af skemaet.

Undersøgelsens resultater resumeres her:

- Stort set alle ledere (95 procent), oplyser, at det at have uddannet personale prioriteres højt. Men virkeligheden svarer kun i ringe grad hertil. Under halvdelen af institutionernes personale er uddannede. Tre fjerdedele af lederne vurderer det – at der er for få uddannede i personalegruppen – som en barriere i forbindelse med at gennemføre indsatser.
- Ca. en fjerdedel af lederne fremhæver, at der er behov for mere viden om problematikken, dvs. hvad man skal gøre pædagogisk for at støtte udsatte børn bedst muligt. En tilsvarende andel fremhæver behovet for mere viden om forældreinddragelse. Ca. en femtedel af det pædagogiske personale fremhæver behovet for kurser og efter/videreuddannelse.
- Til en sammenligning skal det nævnes, at ca. to tredjedele af de pædagogiske medarbejdere fremhæver behovet for mere tid til det enkelte barn, mens halvdelen af medarbejderne fremhæver behovet for færre børn pr. voksen.
- Dvs. bedre normeringer vurderes som forudsætning for at kunne gennemføre indsatser optimalt.

- De generelle pædagogiske principper udtrykker værdier og holdninger, som kan indkredses ud fra en ressourcensynsvinkel. Der nævnes begreber som 'kompetenceudviklende og selvstændighedsfremmende pædagogik' af to tredjedele af medarbejderne, 'rummelighed' af lige under halvdelen samt et 'tæt forældresamarbejde' af størsteparten af de pædagogiske medarbejdere.
- Indsatser over for udsatte børn bygger set ved et første blik på de samme generelle principper. To tredjedele af medarbejderne oplyser, at der arbejdes med 'selvtillid', 'evne til selvstændigt at foretage handlinger' og stimulering af 'barnets sociale funktionsevner'. Bag oplysningerne ligger en vurdering af, at det netop er disse karakteristika, som barnet mangler. Når det angår udsatte børn, er det mere naturligt at tage afsæt i en pædagogik, der bygger på en mangelsymptomsynsvinkel, dvs. indsatsen opfattes som kompensation. De metoder, der nævnes hyppigst, er synliggørelsesmetoder, brug af støttepædagog samt omsorgsarbejde.
- Under halvdelen af institutionerne oplyser, at de arbejder med specifikke og målrettede indsatser i forhold til udsatte børn og endnu færre, nemlig kun 15 procent af institutionerne arbejder med systematiske programmer, som vi bl.a. kender dem fra andre lande.
- Med hensyn til tildeling af støttepædagog må det konkluderes, at det, til trods for at institutionerne er i stand til at identificere og indberette udsatte børns særlige behov, kun er halvdelen af institutionerne for hvem det lykkes. Tre fjerdedele fremhæver, at behovene er større end tilbuddene, og at dette er en stor barriere.
- Rammebetingelser og effektvurderinger. Størsteparten af det pædagogiske personale vurderer, at daginstitutioner har en positiv betydning for udsatte børn. Effekten vurderes at være højest på kort sigt, det vil sige her og nu. En mindre andel vurderer, at effekten rækker ind i skolealderen og videre frem. Tre fjerdedele af det pædagogiske personale vurderer, at det er svært at gennemføre den ideelle indsats i praksis.
- Barrierer. Pædagogerne opfatter deres egen faglighed som en af barriererne, uddannelses/efteruddannelsesforhold som en anden, og den tredje store gruppe barrierer, der nævnes, er rammebetingelser (fx tid, ressourcer, normeringer, fysiske rammer samt forvaltningsmæssig opbakning, tværfagligt samarbejde og netværksarbejde).

Undersøgelsen rejser på denne baggrund følgende tre grundspørgsmål vedrørende fremtidige satsninger i forbindelse med at se daginstitutioner som et forebyggende tilbud for socialt udsatte børn: 1) Er der passende balance mellem opgavens karakter og mulighederne for at gennemføre de pædagogiske intentioner? 2) Er undersøgelsens resultater vedrørende medarbejderes skepsis over for langtidseffekter udtryk for, at behov, som fremhæves af de pædagogiske medarbejdere, ikke høres eller modsvarer af ressourcer og muligheder for nytænkning? 3) Er der vilje og politisk opbakning til en større satsning på uddannelse og opkvalificering af pædagoger?

Indledning

Vi har til brug for spørgeskemaundersøgelsen og dermed denne rapport defineret socialt udsatte børn som: *børn der er truede som følge af en opvækst under socialt belastende vilkår*. Det vil sige børn, der er udsat for en eller flere af følgende risikofaktorer i barndommen: Langvarig arbejdsløshed, fattigdom, misbrugsfamilier, hårdt belastede lokalmiljøer, langvarige sygdomme og/eller psykiske lidelser i familien, vanskelige skilsmisser eller problematiske familie og/eller boligforhold. (jf. bl.a. Christoffersen, 2003) Det skal understreges, at børn af anden etnisk baggrund end dansk eller børn med fysiske eller psykiske handicap ikke drages med under betegnelsen socialt udsatte børn, med mindre de opfylder et eller flere af de andre opstillede kriterier.

Når vi i projektet fokuserer på daginstitutioners forebyggende arbejde og indsatser i forhold til udsatte børn, drejer det sig om at få belyst muligheder og barrierer i den almennyttige indsats, der ligger i danske daginstitutioners opgave. Målet er ifølge Serviceloven at fremme alle børns livschancer samt sikre deres trivsel og optimale udvikling (Socialministeriet, 2004). Den særlige indsats antages at kunne modvirke de risici, som vi ved er til stede, for at marginalisere udsatte grupper allerede fra tidligste alder (Jensen et al, 2003, Jensen & Christoffersen, 2004).

Rapporten er blevet til på baggrund af en spørgeskemaundersøgelse, der blev gennemført december 2003 – februar 2004 blandt danske daginstitutioner. I undersøgelsen blev der på institutionsniveau indhentet svar fra tre personalegrupper, ledere, pædagoger og pædagogmedhjælpere.

Den 'ideelle' population udgøres af samtlige 0-6 års daginstitutioner (N=4797) i Danmark pr. nov. 2003. Der findes imidlertid ikke et centralt register for daginstitutioner. Derfor er oplysningerne skaffet ad to veje: 1) BUPL's register og 2) Københavns Kommunes register over dagsinstitutioner. Stikprøven (N=2000) blev herefter udtaget som tilfældig stikprøve af den samlede undersøgelsespopulation. Dens fordeling på geografi og typer var næsten identisk med populationen, og der er ikke grund til at formode andet, end at disse 2000 institutioner var fuldt repræsentative for populationen. Svarprocenten målt på lederskemaer var godt 50 procent. Selv om det må betragtes som en pæn svarprocent på et så forholdsmæssigt omfangsrigt skema, giver det selvfølgelig et frafald af et omfang, som kan give bekymring for, at de institutioner, der deltager i undersøgelsen, ikke repræsenterer populationen på centrale undersøgelsesparametre (bias).

En frafaldanalyse på fordelingen af institutionstyper (vuggestuer, børnehaver/integrerede inst.) samt på den geografiske fordeling giver imidlertid et positivt

indtryk af de indkomne skemaers repræsentativitet¹. Ca. 1000 institutioner deltager i undersøgelsen, og tilsammen bidrager 2722 informanter fra de tre medarbejdergrupper.

Spørgeskemaet er baseret på baggrundsspørgsmål og undersøgelsesspørgsmål: Organisationsformer (herunder barn/voksen-ratio, fysiske rammer, opdelingsmåder, gruppestørrelser mv.), identifikation af målgruppen, 'udsatte børn' (herunder iagttagelsesmetoder mv.), institutionens generelle mål og pædagogiske principper (holdninger og værdier), indsatser over for socialt udsatte børn samt rammebetingelser, vurderinger af praksis, herunder af muligheder, barrierer og effekter. Spørgeskemaets lukkede svar kategorier suppleres med åbne spørgsmål med henblik på nuancering og validering af skemaet.

Det er en kendt sag, at lovgivningen på daginstitutionsområdet er under opbrud. Det sidste nye tiltag er indførelse af pædagogiske læreplaner (Socialministeriet, 2004), men også andre krav og udfordringer strømmer ind over daginstitutionsområdet fra forvaltninger og politikere som fra områdets egne fagpersoner, der søger kompetenceudvikling i forhold til deres praksis. Det ser ud til, at daginstitutioners samfundsmæssige forpligtelse bliver stadigt større i takt med, at omsorgs- og opdragelsesfunktioner bliver suppleret af tidlige uddannelsesfunktioner.

Når forandringen er så heftig, er det vigtigt at tage stilling til mulighederne og barriererne for, at fremtidige opgaver kan tages i betragtning, og i forlængelse heraf søge svar på spørgsmål om, hvad der i givet fald må tages højde for pædagogisk og politisk.

Formålet med dette projekt har været at få ny viden, der både kan anvendes af aktørerne selv i refleksioner over den aktuelle praksis og over de mulighedsfelter, som pædagogiske fagpersoner arbejder inden for. En videregående forskningsinteresse retter sig mod at anvende undersøgelsens resultater i bestræbelsen på at tolke og blive klogere på nogle af de mekanismer og mere eller mindre synlige processer, som reproducerer social ulighed i det danske samfund. Tesen, at reproduktion af ulighed er årsagen til ulige fordeling af chancemuligheder, ligger i projektet bag definitionen af en 'social arv'-problematik (jf. også Hansen, 2003). I den forståelse er social arv et fænomen, der rækker langt ud over det enkelte individ (Ekspertgruppen for social arv, 1999, Ploug, 2003).

Et hovedformål med denne rapport er at medvirke til den fremtidige debat i såvel forsker- og pædagogkredse som på et politisk niveau om de centrale temaer og spørgsmål, som bliver rejst gennem rapportens resultater.

---

¹ For yderligere vurderinger af statistiske spørgsmål henvises til tabelmateriale samt notat vedrørende gennemførelse af spørgeskemaundersøgelsen samt analysen af de åbne spørgsmål, som kan rekvireres ved henvendelse til forfatteren. Bilagsmateriale kan desuden hentes på www.sfi.dk under hjemmesiden for 'Forskningsprogrammet om social arv'.

Resultater fra spørgeskemaundersøgelsen

Introduktion

Følgende opgørelse af resultater falder inden for de fem temaer, der er lagt frem som fokusfelter.

Det drejer sig om:

- Uddannet personale. Hvordan ser pædagoger på deres faglighed i forhold til opgaven med udsatte børn? Føler de, at de kan gøre en forskel, og hvad er udslagsgivende i forhold til hvad og hvem?
- Indsatser. Hvordan er forholdet mellem de pædagogiske principper, den megen tale om et ressourcesyn og så det, man faktisk gør?
- Rammebetingelser. Vægten på efter- og videreuddannelse samt kompetenceudvikling blandt pædagoger. Hvordan opfattes forholdet mellem opgavens art, egne kompetencer og kompetenceudvikling?
- Fysiske rammer. Hvilken betydning har disse i relation til pædagogiske indsatser og muligheder?
- Netværk. Hvor ses barrierer i det tværfaglige samarbejde, hvordan fungerer samarbejdet med forvaltning og hvad med forældrene?

Den samlede spørgeskemaundersøgelse giver muligheder for at trække supplerende oplysninger frem. Oplysninger, der rapporteres her, underbygges i nogle tilfælde af tabeller. I andre tilfælde henvises til procentfordelinger, som er dokumenteret i det omtalte bilagsmateriale (jf. fodnote 1). Det er fravalgt at tage hele materialet ind af overskuelighedsmæssige hensyn.

Redegørelsen forsøger at give et samlet billede af nogle af de vigtigste problematikker, som også er identificeret andetsteds (Jensen, 2004). Der er i de fleste spørgsmål sammenfald mellem den måde, som de tre medarbejdergruppers (N= 2722) svar fordeles sig. Derfor er det (igen af overskuelighedsmæssige hensyn) hyppigst valgt at skitsere fordelinger for en enkelt medarbejdergruppe.

Tema 1. Uddannet personale

Hvordan ser ledere og pædagoger på deres egen og institutionens samlede faglighed i forhold til arten og karakteren af opgaven med udsatte børn? Hvordan ser det pædagogiske personale på deres faglighed i forhold til opgaven med udsatte børn? Føler de, at de gør en forskel, og hvad er udslagsgivende i forhold til hvad og hvem?

Disse spørgsmål blev belyst ved at uddrage de af spørgeskemaundersøgelsens resultater, som drejer sig om uddannelsesforhold og om, hvad pædagoger mener, der skal til for at løse opgaverne optimalt.

Lederne er først og fremmest spurgt om deres prioriteringer mht. personalesammensætningen. 95 procent af alle ledere prioriterer at 'have mange uddannede pædagoger frem for mange voksne', mens kun 5 procent af lederne foretrækker at have 'mange hænder' i stedet. Når vi spørger videre, viser det sig, at virkeligheden ser anderledes ud.

Tablet 1. I hvor høj grad er nedenstående faktor barriere for at kunne gennemføre indsatser, som du vurderer, at socialt truede børn har brug for?

	I meget høj grad	I ret høj grad	I nogen grad	Ingen barriere	I alt
	%	%	%	%	%
Antallet af uddannede pædagoger i institutionen (for få)	26	21	31	22	100

Ifølge tabel 1 oplyser i alt 78 procent af lederne, at antallet af uddannede pædagoger i institutionen er en barriere i meget høj grad, ret høj grad eller og i nogen grad for at kunne gennemføre indsatser, som socialt truede børn vurderes at have brug for. Når lederne fremhæver dette problem som stort, skal det selvfølgelig ses i relation til ovennævnte oplysning, at stort set alle ledere prioriterer 'mange uddannede pædagoger frem for mange voksne' højt. Endvidere forholder det sig faktisk sådan, at det gennemsnitlige antal uddannede pædagoger er 5 ud af 12 ansatte i institutionerne. Det vil altså sige, at under halvdelen af personalet er uddannet.

Nå vi dertil kan påvise (jf. tabel 2), at andelen af truede børn set i forhold til den samlede børnegruppe fordeler sig skævt på landets institutioner, får faglighed og institutioners behov for uddannet personale samt for efter- og videreuddannelse øget betydning i de institutioner, hvor andelen af problemer er højest. Ledernes opfattelse af, at der er for få uddannede pædagoger øges i takt med institutionernes belastningsgrad.

Tabel 2. Andel af institutioner med socialt truede børn og disses andel af antallet af børn, der i alt er indskrevet i institutionen.

		Vuggestuer	Børnehaver	Integr. 0-6 års inst.	Samtlige inst.
		%	%	%	%
Andel af socialt truede børn i institutionen	0%	30	12	13	14
	<10%	44	51	48	49
	10-20%	21	25	25	25
	20 - 50%	5	12	12	11
	>50%	1	1	2	1
	I alt	100	100	100	100

De tal, som er angivet i tabel 2, støtter andre undersøgelser, der også har vist, at socialt truede børn fordeler sig forskelligt i visse daginstitutioner, visse steder i landet og i visse bydele (jf. Christensen, 1996, 2000). Det vil sige, at opgavens karakter må ses i relation til såvel børnesammensætningen som til mulighederne i personalegruppen.

Lederne er endvidere blevet spurgt om, hvorvidt pædagoguddannelsen, dvs. grunduddannelse og efter- og videreuddannelse opleves som barriere i forhold til at håndtere opgaven.

Tabel 3. I hvor høj grad er nedenstående faktorer barrierer for at kunne gennemføre indsatser, som du vurderer, at socialt truede børn har brug for?

	I meget høj grad	I ret høj grad	I nogen grad	Ingen barriere	I alt
	%	%	%	%	%
Pædagoguddannelsen/ grunduddannelsen (for ringe)	7	16	49	28	100
Efter/videreuddannelse (mangelfuld/fraværende)	14	24	42	19	100

Ca. en fjerdedel af alle ledere vurderer ifølge tabel 3, at grunduddannelsens kvalitet eller mangel på samme i meget høj og høj grad er en barriere, der gør det vanskeligere at gennemføre arbejdet med udsatte børn tilfredsstillende. Endvidere er det næsten halvdelen af alle ledere, der oplyser, at dette forhold i nogen grad er en barriere. På samme måde viser tabellen, at næsten halvdelen vurderer efter- og videreuddannelse som mangelfuld.

Men hvad opfatter det pædagogiske personale som udslagsgivende for, at arbejdet med udsatte børn skal få effekt?

Table 4. Hvor vigtige er hvert af følgende forhold, hvis institutionens arbejde med socialt truede børn skal give effekt?

		Meget vigtigt	Ret vigtigt	Mindre vigtigt	Ikke vigtigt	Ved ikke	I alt
		%	%	%	%	%	%
Ledere	At være mere opmærksomme på socialt truede børn og deres behov	69	28	2	0	1	100
	At arbejde mere med at skabe tætte sociale relationer mellem pædagog og barn	58	37	5	0	1	100
	At fokusere på og støtte familien som helhed og ikke kun barnet	65	30	4	0	1	100
	At personaleressourcer modsvarer institutionens reelle behov	79	18	1	0	3	101

De vigtigste forhold, der fremhæves i faldende rækkefølge, er: at personaleressourcer modsvarer institutionens behov', 'at være mere opmærksomme på socialt truede børn', 'at fokusere mere på familien' og at 'arbejde på at skabe tætte sociale relationer'.

Med hensyn til forældrene fremhæver ledere gennem de åbne svar, at der ideelt set skal være et tæt forældresamarbejde og støtte til forældrene i hjemmet samtidig. Der skal således være fokus på forældrene og på deres værdisæt og normer. Det vigtige er, at forældrene får tillid, så de ikke snyder systemet og skjuler de reelle problemer, som de kæmper med. For at kunne sætte ind med det optimale, skal der ifølge pædagogers svar på de åbne spørgsmål (jf. bilagsmateriale) være "*ressourcer til arbejdet med familien og positiv opbakning fra systemet*".

Vi har her bedt pædagogerne om at prioritere de behov, som de oplever, der skal opfyldes, hvis opgaven skal kunne udføres optimalt. Tallene taler deres tydelige sprog: Der savnes personalemæssige ressourcer, som modsvarer institutionens behov. Dette svar kan både tolkes som behov for viden og kurser i forbindelse med at forstå socialt truede børn bedre og som behov for at inddrage familien noget mere og bedre. Fra teksterne i de åbne spørgsmål om den 'ideelle indsats' får vi mere nuanceret viden om, hvad de pædagogiske medarbejdere ville bruge disse ressourcer til.

Table 5. Hvilke behov er de vigtigste for at gøre arbejdet med socialt truede børn bedst muligt?²

	Ledere	Pædagoger
	%	%
Mere tid til det enkelte barn	68	61
Færre børn pr. voksen	53	51
Mere viden om problemstillingen om hvad der skal til for støtte truede børn	26	26
Viden om hvordan vi inddrager og støtter forældre noget mere	24	23
Muligheder for at komme på kurser og få efter- og videreuddannelse	20	25

Konklusionen på de spørgsmål, der er belyst under det første tema, er, at der generelt ønskes en højere andel af uddannet personale, mere faglighed og mere viden om den specifikke problemstilling, end der er til rådighed for institutionerne.

Der er ifølge andre dataindsamlinger i projektet indlysende forskelle på kommunerne (Smith et al, 2002) og institutionerne, hvad angår faglighed og satsninger i retning af fælles kompetenceudviklingsløft (jf. bl.a. Jensen, 2004). Men i institutioner, der satses så højt på faglighed, at der så vidt muligt kun ansættes uddannet personale, og alt sættes ind på at højne udviklingsstandarder, foregår det på bekostning af tid og normeringer. Andre steder vægtes det højere at have så mange hænder som muligt, dvs. at en forbedring af normeringerne sker på bekostning af fagligheden. Der er således hele tiden tale om prioriteringer, idet budgetterne ikke øges i takt med opgavens karakter og omfang.

Ruster pædagoguddannelse og efter- og videreuddannelse godt nok til at tage vare på problemstillingen vedrørende socialt udsatte børn? Svaret er nej. Selv om mange ledere og pædagoger synes, at de gør en forskel – som udtrykt i den kvalitative analyse (Jensen, 2004): ”*Hvad ville der ske, hvis de ikke var her?*”, så mangler der ifølge denne undersøgelses resultater overordnet set *’personaleressourcer, der modsvarer institutionens behov’*.

² Man kunne sætte tre krydser, så de andele, der viser sig, repræsenterer prioriterede oplysninger.

Tema 2. Indsatser

Efterfølgende belyses forholdet mellem de pædagogiske værdier og holdninger, som kommer til udtryk gennem spørgeskemaets oplysninger om institutioners pædagogiske principper og disses sammenhæng med de faktiske indsatser over for udsatte børn.

De fleste af institutionerne (84 procent) oplyser, at de arbejder efter fælles pædagogiske principper, hvilket antyder, at der ligger fælles holdninger og værdier bag det pædagogiske arbejde. Men hvilke pædagogiske principper er der tale om – og hvilke værdier og holdninger er disse udtryk for?

Tablet 6. Hvilke generelle pædagogiske principper arbejdes der ud fra i institutionen?

	I høj grad	I nogen grad	I mindre grad	Slet ikke	Ved ikke	I alt
	%	%	%	%	%	%
Rummelighedsprincip	45	38	9	5	4	101
Pædagogik, der styrker børns kompetenceudvikling (intellektuelt, socialt og emotionelt)	64	32	3	0	0	100
Fri leg (dvs. uden megen indblanding fra voksne)	26	60	13	1	0	100
Pædagogik, der fremmer børns selvstændighed	63	36	1	0	0	100
Leg og læring set under ét	33	44	17	5	2	101
"Mange intelligensers princip"	13	27	26	28	5	99
"Trin for trin"-princip, der styrker børns emotionelle og sociale funktionsevner	14	25	21	37	4	101
Tæt forældresamarbejde	83	16	1	0	0	100

De tre hyppigst nævnte principper giver, (foruden et tæt forældresamarbejde som angives af 83 procent), udtryk for noget, vi med et moderne udtryk kan kalde en 'resourcetilgang'. Der bliver nemlig lagt vægt på en pædagogik, der sigter mod at fremme 'børns kompetenceudvikling i bred forstand' (64 procent), 'fremme børns selvstændighed' (63 procent) samt på et 'rummelighedsprincip' (45 procent). Det ser

ud til, at principper om 'fri leg' samt 'leg og læring' lever side om side med de førnævnte, om end de nævnes af en mindre andel.

Om et såkaldt resourcesyn på den pædagogiske opgave bliver omsat i praksis, eller om oplysningerne snarere skal tolkes i retning af, at retorikken om 'kompetenceudvikling' er slået igennem, kan ikke umiddelbart aflæses af tallene. Derimod viser resultaterne fra analysen af de åbne spørgsmål³ vedrørende institutioners selvrappede pædagogiske mål og principper samme tendens til et resourcesyn, dvs. den understøtter, at svarene ikke er tomme ord eller alene udtryk for forskerens konstruktion af svarkategorier på et spørgeskema. De er snarere udtryk for, at en ny pædagogisk tænkning er slået igennem.

Ud fra de åbne spørgsmål kan man sige, at der generelt arbejdes sådan, at institutionerne tager udgangspunkt i det enkelte barn – i dets styrkesider. Desuden fokuserer man på, at miljøet skal være trygt og omsorgsfuldt – der skal ske udvikling. Der arbejdes med æstetik, leg, udeliv, relationer, venskaber, fællesskaber og ikke mindst på at styrke børns selvværd og mod til at gå ud i verden.

Er det de samme pædagogiske holdninger, der trænger igennem, når der oplyses om indsatsen i forhold til arbejdet med socialt truede børn?

Tablet 7. I hvor høj grad arbejder institutionen i hverdagen med følgende indsatsen rettet mod socialt truede børn?

	I høj grad	I nogen grad	I mindre grad	Slet ikke	Ved ikke	I alt
	%	%	%	%	%	%
Giver omsorg	85	13	1	1	1	101
Stimulerer barnets selvtillid	68	30	1	1	1	101
Stimulerer barnets evne til selvstændigt at foretage handlinger	63	34	2	1	1	100
Stimulerer barnets sproglige og intellektuelle formåen	54	40	4	1	1	100
Stimulerer barnets sociale funktionsevner	69	30	1	1	1	102

De tre mest prioriterede områder er ifølge tabel 7, 'at give omsorg' (85 procent), 'stimulere barnets sociale funktionsevner' (69 procent) og 'at stimulere barnets selvtillid' (68 procent). Derefter følger det at 'stimulere barnets evne til at foretage selvstændige handlinger' (63 procent) og at 'styrke barnets sproglige og intellektuelle formåen' (54 procent).

³ Jf. bilagsmateriale.

Indsatser i institutionerne tager således afsæt i nogenlunde de samme generelle pædagogiske principper, men bag oplysningerne ligger en vurdering af, at det netop er disse karakteristika, som det socialt truede barn har brug for at udvikle.

Som udtrykt i nogle af de åbne svar er der meget fokus på alle disse områder hos børnene, og indsatserne er størst der, hvor kompetencerne er mindst. Ressourcesynet kommer til udtryk ved, at man fremhæver, at *'i princippet arbejdes ens med alle børn'*, mens mangelsynet kommer til udtryk ved, at den bagvedliggende opfattelse er, at udsatte børn skal hjælpes mere, og derfor er pædagogikken tilpasset børnenes *'svagheder'*.

Det er af mange grunde svært ikke at falde i den grøft, der handler om fejlsøgning. Nysgerrighed og evne til selv at foretage valg – som anses for at være forudsætninger for at gennemføre en ressourceorienteret pædagogisk praksis – kan som vist i andre undersøgelser ofte være forringet hos udsatte børn (Christensen, 1996, Jensen et al, 2003, Jensen, 2004). Men der kan også være andre grunde knyttet til selve systemet, som vi senere skal vende tilbage til.

Efterfølgende belyses, hvorvidt der finder systematiske indsatsformer sted i danske daginstitutioner og i givet fald, hvilke former for indsatser er i fokus?

For det første viser undersøgelsen, at overraskende få, nemlig kun 41 procent af alle institutioner, arbejder med specifikke indsatser. 50 procent oplyser, at de ingen specifikke indsatser har, og de sidste 10 procent oplyser, at de er i gang med at udvikle indsatser på dette område. Endvidere viser det sig, at endnu færre institutioner arbejder ud fra bestemte på forhånd beskrevne og definerede programmer rettet imod *'socialt truede børn'*. Kun i 15 procent af alle institutioner svares der ja til dette spørgsmål, 12 procent overvejer at udvikle metoder på dette område, mens resten af institutionerne – det vil sige tre fjerdedele – har ikke tanker eller tradition for mere målrettede programmer på et bestemt indsatsområde – eller som indsats.

De metoder, der hyppigst tages i brug, er, foruden et uddybet omsorgs- og relationsarbejde (jf. tabel 7), synliggørelsesmetoder (jf. tabel 8) samt brug af støttepædagog. De to sidstnævnte indsatsformer uddybes her.

Table 8. Hvilke synliggørelsesmetoder tages i brug?

	Ja	Nej	Er ved at udvikle nye metoder	I alt
	%	%	%	%
Tests	72	26	2	100
Evalueringer	91	8	1	100
Observationer	99	0	0	99
Bekymringsoptegnelser	77	20	3	100
Handlingsplaner for det enkelte barn	82	13	6	101

Så godt som alle institutioner oplyser, at de tager en eller flere former for synliggørelsesmetoder i brug med henblik på at identificere udsatte børns særlige behov via 'observationer', 'evalueringer', 'handlingsplaner for det enkelte barn', 'bekymringsoptegnelser', og 'tests'. Udsatte børn og deres problemer iagttages systematisk, og det opfattes som en forudsætning for at tage fat om problemerne og sikre, at bekymringer fører til handling her og nu.

Som vi skal se det i et efterfølgende afsnit, er det ikke givet, at sådanne handlinger kommer i stand, da sagsgangen i forvaltning og PPR ifølge pædagogerne opleves som lang – også for lang.

En anden hyppigt anvendt indsatsform i forhold til at gøre noget særligt over for udsatte børn er brugen af støttepædagog.

39 procent af alle institutioner har en støttepædagog knyttet til institutionen. Dette tal siger imidlertid ikke noget om, hvorvidt behovet for støttepædagog er opfyldt, men mere noget om de faktisk forekommende ressourcer. En anden del af analysen viser, at ca. 70 procent af institutionerne oplyser, at det i 'meget høj grad' og 'ret høj grad' opfattes som en barriere, at det er så vanskeligt at få tildelt en støttepædagog. Så de 61 procent, der ikke har nogen støttepædagog på undersøgelsestidspunktet, udgør højst sandsynligt en del af de institutioner, som venter på at få en bevilget efter at have indberettet til kommune, at behovet er der.

Støttepædagogen anvendes hyppigst (jf. tabel 9) som støtte til det enkelte barn (83 procent), mens 10 procent anvender støttepædagogen til grupper, og de sidste 8 procent af institutionerne oplyser, at støttepædagogen inddrages som en integreret del for at kunne forbedre den pædagogiske praksis generelt.

Tabel 10. Hvordan udnyttes støttepædagogen primært?

		%
Hvordan udnyttes støttepædagogen primært?	Til det enkelte barn	83
	Til grupper af truede børn	10
	Integreret til at forbedre den pædagogiske praksis	8
	I alt	100

Endelig er der spurgt, hvem der planlægger støttepædagogens arbejde. 64 procent af de pædagogiske medarbejdere oplyser, at det foregår i samarbejde med eksterne parter og stuepædagog samt leder, mens 23 procent oplyser, at det foregår internt i nært samarbejde mellem støttepædagog, leder og stuepædagog.

Disse svar tyder på, at støtte til udsatte børn opfattes som noget, der først og fremmest varetages af udefrakommende 'eksperter'. Når det tilsyneladende kan være svært at forlade det traditionelle mangelsyn – som drøftet ovenfor – skal en af årsagerne måske søges i gældende traditioner, der dikterer, at støttebevillinger skal gå gennem hhv. PPR, sagsbehandler og/eller en anden form for tværfaglige organer. Sådanne hjælpeforanstaltninger kan tilsyneladende kun bevilges, hvis institutionen udpeger en række vanskeligheder og særlige behov hos barnet. Man vælger måske netop af den grund de omtalte metoder som tests og handlingsplaner og identificerer derfor fejl og mangler hos det enkelte barn for at få hjælp til at sætte bedre ind.

Konklusionen på analysens andet tema om indsatser er, at de – til forskel fra institutioners generelle pædagogiske holdninger og principper – bygger på en slags fejl-søgningstradition. Denne synsvinkel er tilsyneladende hårdnakket og svær at slippe i institutionerne, og grundene er ikke entydige. En tolkningsmodel er, at der arbejdes efter traditionelle tænkemåder i institutionerne, når det gælder udsatte børn, en anden, at der på forvaltningsniveau lægges op til, at man kun kan opnå støtte ved indberetning af børnenes svagheder og mangler.

Samtidig må det konkluderes, at til trods for, at institutionerne er i stand til at identificere og indberette behovet for en støttepædagog, er det kun halvdelen af institutionerne, som det er lykkedes at få en. Således fremhæver tre fjerdedele, at behovet er større end tilbuddene, og de opfatter det som en stor barriere for, at indsatser skal få effekt.

Tema 3. Rammebetingelser

Her belyses forholdet mellem de pædagogiske medarbejderes opfattelse af opgaver, opgaveløsning og kompetenceudvikling. Hvilke ressourcer, muligheder og barrierer finder de generelt og specifikt i forbindelse med efteruddannelse?

Tidligere (tema 1) er påpeget en del om uddannelsesforhold og faglighed, som ikke skal gentages her. Derimod vil fokus være på pædagogers opfattelse af opgaverne, på opgaveløsninger, og på deres vurderinger af daginstitutioners betydning samt effekter af det pædagogiske arbejde. Sådanne oplysninger antages at sige en hel del om de pædagogiske medarbejderes selvforståelse, men også noget om realiteter og rammebetingelser. Det er således hensigten at komme et spadestik dybere i forhold til at belyse pædagogernes syn på, hvor det halter, og hvad der efter deres mening skal til.

Spørger vi til pædagogers vurderinger af, hvordan institutionens arbejde med socialt udsatte børn fungerer, oplyser ca. en fjerdedel af pædagogerne, at det fungerer 'nogenlunde' eller 'ikke godt nok', mens tre fjerdedele siger, at det fungerer 'meget godt' eller 'godt'. Spørger vi videre til, hvor let eller svært det er at sætte ind med en ideel indsats over for socialt udsatte børn, bliver billedet det helt modsatte (jf. tabel 10).

Tabel 10. Hvor let eller svært vil du/I som helhed vurdere, at det i praksis er at sætte ind med 'den ideelle indsats' for at støtte socialt truede børn?

	Ret let	Overvejende let	Overvejende svært	Ret svært	I alt
	%	%	%	%	%
Ledere	3	25	60	13	100
Pædagoger	3	18	56	24	100

Tre fjerdedele af de pædagogiske medarbejdere vurderer, at det er 'overvejende svært' eller 'ret svært' at sætte ind og løse opgaven så godt, som de mener, man burde. Spørger vi videre til deres opfattelse af, om indsatsen i institutionen vil få effekt, fordeler svarene sig sådan, at en pænt stor andel af de pædagogiske medarbejdere tror på kortidseffekt, dvs. mens børnene stadig er i daginstitutionerne (64 procent), mens en meget mindre andel (31 procent) tror på langtidseffekt, dvs. effekter der rækker ind i skolealderen, og endelig tror en endnu mindre andel (24 procent) på, at daginstitutionens betydning rækker videre ud i voksenlivet (jf. tabel 11).

Table 11. Hvordan vil du/l vurdere effekterne af forebyggende indsatser, som daginstitutionen arbejder med lige nu?

		Meget stor effekt	Stor effekt	Nogen effekt	Lille el. ingen effekt	I alt
		%	%	%	%	%
Ledere	På kort sigt, dvs. 0-6-årsalderen	19	45	35	1	100
	På langt sigt, dvs. skoletiden i 6-15-årsalderen	8	23	64	6	100
	På længere sigt, dvs. i voksenlivet	6	18	64	12	100

Pædagogerne vurderer således, at opgaven med udsatte børn er vanskelig at løfte, og mange tror ikke på, at arbejdet får langtidsholdbar effekt.

Hvad mener pædagogerne er barrierer i forhold til at yde den optimale indsats? Ifølge spørgeskemaet fremhæver op imod 80 procent af de pædagogiske medarbejdere, at der savnes 'personaleressourcer, som modsvarer institutionens reelle behov', som vi så i tabel 4. Endvidere fremhæver to tredjedele af pædagogerne, at man skal være meget mere opmærksomme på de socialt truede børn og på at tage deres særlige behov på dagsordenen. Endelig nævner en tilsvarende andel af de pædagogiske medarbejdere, at man skal 'have lejlighed til at fokusere på familien som helhed'.

Vi så også i analysen af de åbne spørgsmål, at pædagogerne mener, at det vil være ideelt, hvis man 'følger barnet gennem hele institutionskarrieren og skaber en samlet indsats samt sikrer kontinuitet i overdragelsen fra institution til institution, det vil sige oparbejder et fintmasket net, som består af psykolog, sundhedsplejerske, måske en familierådgiver som alle i samarbejde med pædagoger sætter ind og tager afsæt i de implicerede parter synsvinkler'.

Beder vi pædagogerne om at prioritere de behov, der efter deres vurderinger skal opfyldes, før opgaven (den reelle og den ideelle) kan udføres, er det først og fremmest 'tid til det enkelte barn' og 'færre børn pr. voksen', som fremhæves. Dette er således forhold, som ikke fungerer godt nok. Set i forhold til temaet om kompetenceudvikling – som er omdrejningspunktet i denne del af analysen – er det 'viden om problemstillingen hos barnet' samt 'viden om, hvordan man som pædagog inddrager og støtter forældre bedre', der fremhæves af en stor andel pædagoger. Alt i alt peger disse udsagn på behovet for kurser og efteruddannelse, som ruste pædagoger til det forebyggende arbejde.

Gennem yderligere analyser af de åbne spørgsmål kan disse svar nuanceres noget. Pædagoger oplyser blandt andet, at der kan være pædagoger ansat, der har for ringe

interesse for problematikken, for udvikling i det hele taget og med for ringe teoretisk viden.

Der nævnes også eksempler på, at nogle pædagogiske medarbejdere helst undviger de konflikter, som ligger i opgaven. Der hersker nogen uklarhed om, hvornår og hvordan man kan og skal blande sig i problemer vedrørende udsatte børn. Endelig fremhæves en problemstilling vedrørende pædagogiske medarbejderes oplevelse af berøringsangst. Der er mange tabuer forbundet med dette område, og det kan føre til forudindtagede meninger. Dermed kan det, at der savnes personalemæssige ressourcer, som modsvarer institutionens behov, også tolkes som udtryk for, at pædagoger udover at blive bedre rustet fagligt også har brug for at føle sig bedre rustet personligt for at kunne påtage sig den specifikke og vanskelige opgave, som ligger i at styrke socialt udsatte børn bedst muligt.

Pædagoger fremhæver gennem de åbne svar, at pædagogens rolle bør handle om at 'være nærværende og glad, at kunne indgå i et fællesskab med børnene, respektere dem og skabe gode relationer mellem barn og voksen. Der er brug for større refleksion, og pædagogerne har behov for at gennemgå personlig udvikling for at kunne rumme alle børn'.

En sidste problemstilling, der træder frem af materialet, og som knytter sig til pædagogers selvopfattede faglighed, er grunduddannelsens status og faglige niveau.

Professionens selvforståelse har ifølge pædagogerne brug for et løft (jf. tema 1) (se også Jensen, 2004). I institutioner, som satser på kompetenceudviklingsløft i personalegruppen, og som prioriterer ansættelse af uddannet personale, ser det ud til, at man oplever, at man selv kan løfte opgaven. Mens andre institutioner føler sig så pressede af ydre vilkår, at hverdagen blot skal hænge sammen. Derfor er der måske ikke lige nu – i undersøgelsesøjeblikket – sat tid af til fælles kompetenceløft, selvom behovet er til stede.

Konklusionen er, at hvis daginstitutioner skal kunne gøre en forskel, kræver det ifølge pædagogernes vurderinger bedre vilkår og muligheder, herunder muligheder for refleksion, kurser og efteruddannelse. Kort sagt – pædagogerne vurderer, at de både har brug for faglige som personlige kompetenceløft samt en oplevelse af omgivelsernes forståelse for opgavens vanskelige karakter. At vende pædagogernes opfattelse af, hvor det halter, drejer sig således også om lydhørhed og respekt fra omgivelserne.

Tema 4. Fysiske rammer

Fysiske rammer kan vurderes på flere måder. I spørgeskemaundersøgelsen er det valgt at inddrage både organisationsformer, normeringer, foruden gruppestørrelser og de faktiske fysiske rammer. Der spørges dels til de faktiske forhold og dels til, hvor-

dan de efter pædagogers vurderinger fungerer i relation til det generelle pædagogiske arbejde og i relation til de særlige indsatser, som er i fokus i denne rapport.

Institutionerne organiserer sig primært ved stueopdelinger (56 procent), funktionsopdelinger (25 procent) og kombinationer heraf og/eller af andre opdelingsmåder (ca. 20 procent). Visse steder bruger man desuden skovbusordninger for at organisere sig ud af eventuelle ringe fysiske rammer. Men det er kun ca. 10 procent af institutionerne, der har eller benytter sig af sådanne alternative organisationsformer.

Der er gennemsnitligt indskrevet 52 børn pr. institution. Ser vi videre på normeringerne defineret som antal børn pr. voksen, er tallet i gennemsnit 1:4.5. Ser vi derimod på normeringen defineret som antal børn pr. uddannet pædagog, falder tallet drastisk, nemlig til 1:12. Gruppestørrelserne fordeler sig nogenlunde ligeligt mellem gruppestørrelser på op til 12 børn, mellem 13 og 20 børn samt grupper over 20 børn.

De gennemsnitlige indendørsarealer er på små 400 m², og sammenholdes dette tal med det gennemsnitlige børnetal, er der godt 8 indendørs m² til rådighed pr. barn. Tallet dækker over store variationer i datamaterialet. Det viser sig, at i visse institutioner er det gennemsnitlige kvadratmetertal pr. barn hele nede på under 2. Udendørsarealerne er ca. 10 gange større, hvilket afbøder problemerne lidt, men igen ser vi tendenser til stor spredning.

Hvordan vurderer de pædagogiske medarbejdere selv disse forhold og deres betydning med henblik på at give børn de bedst mulige betingelser (jf. tabel 12)?

Tabel 12. Hvordan fungerer følgende forhold med henblik på at give socialt truede børn de bedste betingelser?

	Meget godt	Godt	Nogenlunde	Ikke godt nok	I alt
	%	%	%	%	%
Antal børn pr. voksen (normering)	6	16	25	53	100
Gruppestørrelser	10	24	31	34	99
De fysiske rammer	20	34	27	20	101
Opdelingsmåder	20	44	27	9	100

Lidt over halvdelen af pædagogerne vurderer, at de fysiske rammer fungerer 'meget godt' og 'godt', mens ca. en fjerdedel vurderer, at de fysiske rammer fungerer 'nogenlunde' og 18 procent vurderer, at de fysiske rammer 'ikke fungerer godt nok' i forhold til arbejdet med udsatte børn. Andelen af institutioner, der vurderer, at de fysiske rammer ikke fungerer godt nok, er – ikke overraskende – stigende med stigende antal børn med belastninger fordelt på institutionerne⁴.

⁴ For bivariate analyser opdelt på belastningsgrad henvises til bilagsmaterialet. Se også fodnote 1.

Resultaterne er tydeligvis indbyrdes sammenhængende, og når resultaterne endvidere sammenholdes med resultater vedrørende de pædagogiske bestræbelser, der er i gang (tema 2), kan svarene tolkes som udtryk for, at vanskelighederne med at gennemføre principper om kompetenceudvikling, opdragelse til selvstændighed og rummelighed blandt andet besværliggøres af de fysiske forhold og betingelser. Kort sagt påvirkes de pædagogiske intentioner i høj grad af de strukturelle forhold, som kan henføres til fysiske rammer og organisationsformer som defineret ovenfor.

Som en pædagog udtrykker det (Jensen, 2004), kan det være ”vanskeligt at arbejde med pædagogiske visioner, hvis der er for lavt til loftet.”

Tema 5. Netværk

- forældresamarbejde, tværfagligt samarbejde og samarbejdspartnere

Det sidste tema, der tages op i rapporten, belyser barrierer, som knytter sig til netværk, dvs. tværfagligt samarbejde, samarbejdet med forvaltningen og andre parter samt forældresamarbejdet.

Tablet 13. I hvor høj grad er nedenstående faktorer barrierer for at kunne gennemføre indsatser, som du vurderer, at socialt truede børn har brug for?

	I meget høj grad	I ret høj grad	I nogen grad	Ingen barrierer	I alt
	%	%	%	%	%
Vanskeligt at få etableret et tværfagligt samarbejde og opnå supervision udefra	18	23	38	22	101
Når det tværfaglige samarbejde er etableret, kan det være svært at få det til at fungere	7	18	51	24	100
Det er vanskeligt at få tildelt en støttepædagog fra kommunen til socialt truede børn	50	22	23	6	101
Hvis støttepædagogen er der og fokuserer på det enkelte barn, øger det stemplingsrisikoen	6	10	38	46	100
Lokalforvaltningen (fravær af støtte og opbakning)	9	20	47	24	100
Centralforvaltningen (fravær af støtte og opbakning)	12	22	44	22	100
Forældresamarbejdet/kontakt (for vanskeligt)	4	14	49	33	100

Det tværfaglige samarbejde viser sig at være en 'svær størrelse' og anses for at være et område, der vurderes som en stærk barriere. Selv når det tværfaglige samarbejde er etableret, kan det ifølge undersøgelsens resultater være vanskeligt at få det til at fungere ordentligt. Med afsæt i andre datakilder kan det tilføjes, at pædagoger vurderer, at det tværfaglige samarbejde ofte fungerer på andre faggrupperes præmisser (Jensen, 2004).

Vi ser desuden, at lederne vurderer 'muligheder for tidligere støtte fra eksterne parter' som en barriere, fx kan sagsgangen opfattes som for lang, og den 'kommunale opbakning' bliver set som et problem. Måske er resultaterne udtryk for, at pædagogerne føler sig ladt i stikken, og at opgaven kan blive for u håndterbar. Med afsæt i de åbne spørgsmål og andre af undersøgelsens datakilder kan problemstillingerne uddybes. Der tales om⁵:

"Stor afstand, mur og tætte skodder mellem system og institution". Professionelles oplevelse af at blive *'nedgjort af systemet'* er tydelig hos mange. De føler, at de sidder med en værdifuld viden, som ikke bruges. Der er åbenbart ifølge institutionerne en viden, som systemet ikke ønsker at bruge, eller det overser, at de pædagogiske medarbejdere sidder inde med stor viden om børnene og deres familier.

"Tavhedspigten kan forlænge sagsgangen". Som en leder udtrykker det *"de bryster sig af, at de har tavhedspig"*. Men det er jo *"i barnets interesse, at vi handler hurtigt og kompetent. Når man så får børn ind, som man ikke aner en pind om, så er institutionen magtesløs"*.

"For få ressourcer". *"For at passe på pengene sætter kommunen først ind, når det er kommet så vidt, at der virkelig skal sættes noget voldsomt i værk. Så det at få en støttepædagog – som vi ellers har set være en god mulighed for at gribe tidligt ind og give udsatte børn noget af den tillid tilbage, som de mangler – vanskeliggøres ved at systemets regler, ofte er sådan, at dette kun er muligt, hvis der kan stilles en diagnose"*.

"Vanskelig forældrekontakt – nomadefamilier". Vi har set, at en mindre andel af pædagogerne fremhæver, at forældrekontakten kan være vanskelig at få etableret. *"I hele problematikken om social arv og de karakteristika, som familien bærer, er det at opnå kontakt til forældrene en opgave i sig selv"*. Forældre inddrages på forskellig måde. Der satses ifølge spørgeskemaets tabel 6 generelt stærkt på forældresamarbejdet, men i forhold til socialt truede børn og familier ved vi godt, at det kan være et uhyre ømtåleligt punkt.

Det at få påpeget eventuelle problemer, fejl eller mangler hos barnet, er det værste for de pågældende forældre. Især når problemstillingen handler om 'social arv', er

---

⁵ Efterfølgende citater repræsenterer både uddrag fra analysen af de åbne spørgsmål og fra andre datakilder knyttet til undersøgelsen (Jensen, 2004).

det ifølge pædagogerne ekstra sårbar, især fordi forældrene på den ene side kan genkende nogle af problemstillingerne fra dem selv og deres egen barndom – og på den anden side tror forældrene på og arbejder på at gøre det bedre for deres børn. De ønsker selvfølgelig, at det vil lykkes for dem i samarbejde med nogle støttepersoner at bryde mønstrene, selv om de ved, hvor svært det er. Fra den kvalitative analyse (Jensen, 2004) får vi indblik i mulighederne, men også i det forhold, at forældrene risikerer at ”*smutte mellem fingrene på os – blive nomadefamilier*”.

Konklusionen vedrørende det sidste tema om faglige netværk viser vanskeligheder i samarbejdet, hvilket på baggrund af andre datakilder kan tolkes som udtryk for, at pædagoger føler, at de tillægges lavere status i forhold til andre faggrupper, hvilket i sig selv er en barriere. Fx i forhold til socialrådgivere og psykologer, som ofte tager over, når der skal handles i forhold til udsatte børn. Den måde, som det opfattes på, hænger muligvis sammen med de pædagogiske medarbejders opfattelse af faglighed, men selvfølgelig også med den arbejdsdeling, hvor det politisk er besluttet, at pædagoger indberetter, og andre faggrupper tager over.

Sidstnævnte strategi opfattes imidlertid i pædagoggruppen som et stort problem, og det gør, at de kan gå hen og blive opgivende i forhold til de indsatser, som pædagoger anser som 'ideelle'. Det kan vi især se træde frem i analysen af de åbne spørgsmål.

Konklusion og anbefalinger

Den samlede konklusion på rapportens analyser er for det første, at institutionerne taler om et ydre pres præget af udefrakommende krav om omstillingsparathed fra system, forvaltning og lovgivning. Flere opgaver lægges over på institutioner, tidligere forebyggende indsatser forventes, uden at de nødvendige ressourcer følger med. For det andet er der tale om et indre pres med mangelfuld viden og begrænset faglighed i relation til problematikker om socialt udsatte børns behov og indsatser. For det tredje oplyses om mangelfuld kommunal opbakning og om stigende belastningsgrader, som ikke følges op af bedre normeringer. Gruppestørrelserne er for store, manglende tid til det enkelte barn, tid til det pædagogiske arbejde, for ringe fysiske rammer. Endelig for det fjerde opleves mangelfuldt/uligeværdigt tværfagligt samarbejde, mangelfulde bevillinger til støttepædagoger og en sendrægtig sagsgang.

På en måde retter pædagogerne pegefingern mod sig selv, når de erklærer, at de savner både faglige og personlige ressourcer, men de retter også pegefingern mod alt andet 'udefrakommende'. De mener, at de ville kunne gøre det rigtige, hvis de fik flere ressourcer. Ønsket om at komme helt ind i familien – i samarbejde med behandler systemet – er et behov, som er udtalt hos de pædagogiske medarbejdere. I det hele taget er det tværfaglige samarbejde i fokus som en væsentlig barriere, fordi det fungerer for dårligt nu.

Dette resultat er allerede påvist af Christensen (1996), der undersøgte brugernes (dvs. forældrenes) vurderinger af nogle af de samme forhold. Her seks-syv år efter ser det ud til at være de samme problemstillinger, der rejser sig, når pædagogernes syn på daginstitutioners muligheder for at støtte socialt truede børn optimalt inddrages. Der er altså tilsyneladende ikke sket nævneværdige forandringer – trods en forskningsmæssig dokumentation, der påviser et stærkt behov for nytænkning.

Der er rejst tre grundspørgsmål vedrørende fremtidige satsninger, når daginstitutioner ses som et forebyggende tilbud for socialt udsatte børn:

- 1) Er der passende balance mellem opgavens karakter og muligheder for at gennemføre de pædagogiske intentioner?
- 2) Er undersøgelsens resultater vedrørende medarbejderes skepsis over for langtids-effekter udtryk for, at behov, som fremhæves af de pædagogiske medarbejdere, ikke høres eller modsvares af ressourcer og muligheder for nytænkning?
- 3) Er der vilje og politisk opbakning til en større satsning på uddannelse og opkvalificering af pædagoger?

Undersøgelsens resultater giver anledning til at konkludere, at barrierer mod forandringer handler om såvel strukturelle forhold som konkretisering af indsatser i et forbedret tværfagligt samarbejde. Et svar på de tre spørgsmål vil være at anbefale, at fremtidige indsatser lægger vægt på at inddrage praktikere i opstilling af visioner, refleksioner over praksis samt implementering af nytænkning og af de tiltag, der lovgivningsmæssigt er på vej. Men også spørge mere ind til praktikeres vurderinger af den viden, der er brug for, og den viden de pædagogiske fagpersoner selv sidder inde med. Det er, som om sidstnævnte viden ikke kommer tydeligt nok frem.

Hovedkonklusionen er, at nye muligheder kan findes ved at bygge på det potentiale, der ligger i de pædagogiske medarbejdergrupper, deres intentioner og visioner om pædagogisk fornyelse og om implementeringsstrategier, der forbedrer tidlige indsatser over for socialt udsatte børn.

Referencer

- Christensen, E. (2000). *Det 3-årige barn. Rapport nr. 3 fra forløbsundersøgelsen af børn født i 1995*. København: Socialforskningsinstituttet 00:10.
- Christensen, E. (1996). *Daginstitutionen som forebyggende tilbud til truede børn – en undersøgelse af 796 daginstitutioner*. København: Socialforskningsinstituttet SFI, 96:5.
- Christoffersen, M. N. (2003). Risikofaktorer i barndommen, *Arbejdsrapport 1*. Vidensopsamlingen om social arv. København: Socialforskningsinstituttet. www.sfi.dk
- Ekspertgruppen for social arv (1999). *Social arv – en oversigt over foreliggende forskningsbaseret viden*, København: Socialforskningsinstituttet. www.sfi.dk.
- Hansen, E. J. (2003). *Uddannelsessystemerne i sociologisk perspektiv*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Jensen, B. (2004). Kan daginstitutioner gøre en forskel? En undersøgelse af daginstitutioner og 'social arv'. København: Socialforskningsinstituttet. (In press).
- Jensen, B. & Christoffersen, M. (2004). The Effects of Early Childhood Educational programmes (ECE) on the intellectual, socio-emotional development and school achievement of children disadvantaged by poverty. *A Campbell Protocol*.
- Jensen, B., Barrett, B. A. & Christoffersen, M. (2003). Daginstitutioner som instrument til at bryde social arv – hvad ved vi fra den nationale og internationale forskning og hvad gør vi? *Arbejdsrapport nr. 8*. København: Socialforskningsinstituttet. www.sfi.dk.
- Ploug, N. (2003). (red.). *Vidensopsamling om social arv*. Udarbejdet af forskere med tilknytning til forskningsprogrammet om social arv. København: Socialforskningsinstituttet.
- Smith, S., Mikkelsen, P., Kjær, B., Hagemann, H., Malmgren, M. & Olsen, C. B. (2002). *Pædagogik og politik i kommunerne. Dagtilbud til børn – Rapport 1*. Socialministeriets evaluering af formålsbestemmelsen om dagtilbud til børn i lov om social service. København: Socialministeriet.
- Servicebogen. LBK nr. 844 (2004). Bekendtgørelse af lov om social service. København: Socialministeriet.